

СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ПАМ'ЯТОК ДАВНЬОРУСЬКОГО ЛІТОПИСАННЯ

У статті проаналізовано сучасні методики дослідження пам'яток літописання. Автор робить висновок про необхідність збільшення використання кількісних і міждисциплінарних методів студіювання давньоруських літописів, зокрема контент-аналізу, для виокремлення місцевих літописних традицій, а також для з'ясування джерел і походження протографів літописів.

Ключові слова: літописання, текстологія, хронологічний аналіз, математичні методи, контент-аналіз, міждисциплінарний підхід.

Будь-яка дисципліна для того, щоб бути «легітимною», власне, наукою, має користуватися методично-методологічним апаратом, тобто цілим комплексом методів і методик дослідження. Поняття «метод» перекладається з грецької мови як «шлях», спосіб досягнення певної мети, в даному випадку – мети дослідження, яку ставить перед собою історик. Саме тому для її ефективної реалізації потрібно спершу вдосконалювати методологічну базу.

Літописознавство як складова джерелознавства (вивчає літописні джерела та методику їх дослідження) не є самостійною науковою дисципліною, а лише галуззю знань, однак має власну специфічну методологічну основу, що виникла на підґрунті текстології, інструментарій якої використовували дослідники-історики та філологи ще з ХІХ ст.

На сьогодні джерелознавчі дослідження характеризуються насамперед синтетичним поєднанням можливостей різних методик та підходів до вивчення літописних списків і редакцій. Різноманіття і критика методів дослідження літописів показана в розвідці В. Г. Вовіної-Лебедевої [6]. Існують також вітчизняна (послідовники О. О. Шахматова і Д. С. Лихачова) та західна текстологічні традиції (Д. А. Кантен, Д. Островські [47]), а також синтезуюча, яка характерна переважно для сучасних дослідників (зокрема, Т. В. Гімон) [14, с. 332–333].

Сучасними методами студіювання давньоруських літописів поряд із традиційними у джерелознавчій науці такими, як порівняльно-текстологічний, заснований О. О. Шахматовим, розвинений Д. С. Лихачовим [33], є міждисциплінарні методики, що поєднують методологічні можливості різних наук й історичних дисциплін. Серед них слід особливо виділити кількісні методи дослідження [1; 24].

Порівняльно-текстологічний метод має виявлення в кількісному аналізі різночитань різних списків усередині одного літописного зводу (Т. В. Гімон), або методі помилок (Д. С. Лихачов) [24, с. 92]. Він заснований на співставленні літописних текстів із метою виділення протографів літописів, доповнень та слідів редагування, а також встановлення взаємозв'язків між текстами хронік. Ще О. О. Шахматовим була створена генеалогічна схема літописання, яка до сьогодні уточнюється і корегується.

На текстологічному методі засноване й *постатейне співставлення текстів паралельних літописів*, що задля фіксації текстологічних зв'язків, яким користуються майже всі вчені-літописознавці. Втім, матеріали цього аналізу найбільш представлені в публікаціях Г. М. Прохорова [37] та Т. Л. Вілкул [3], а також А. Л. Нікітіна [34; 35]. Т. Л. Вілкул, постатейно порівнюючи тексти Лаврентіївського (далі – Лавр.) та Іпатіївського літописного зводів (далі – Іп.), виділила їхні спільні фрагменти. Для реконструкції спільного протографу Іп. – Лавр. слід використовувати як Іп., так і Лавр. Утім, як наголошує дослідниця, текст Іп. розширений за рахунок різноманітних доповнень [3, с. 79–80; 5, с. 18]. Матеріали постатейного аналізу дають можливість порівняти тексти літописів, виділити різночитання, ймовірний текст-протограф, віднайти краще збережений текст і сліди редагувань.

Будь-яке історичне дослідження і використання літописів не обійдеться без *внутрішньої критики літописів* задля з'ясування пріоритетних тем літописців, їхнього ставлення до князів, атрибуції літописних текстів та спробі віднайдіння їх джерел. Ця методика полягає в аналізі описуваних подій, з'ясуванні пріоритетів і симпатій літописців та редакторів ізводів. Нею користуються, зокрема, П. П. Толочко [38; 39].

Наступним методом, що логічно випливає з попереднього, є *розкладання текстів, або структурний метод* К. М. Бестужева-Рюміна, М. С. Грушевський, що на сьогодні набув другий розвиток у дослідженнях М. Ф. Котляра [26; 27; 28; 29]. Він полягає у розкладанні літописного

тексту, у даному випадку тексту Іп. (зокрема, Київського та Галицько-Волинського літописів) на складові частини – літописні воїнські повісті з наступним їх аналізом як структурних елементів. Серед таких воїнських повістей Київського літопису М. Ф. Котляром виділені і повісті чернігівських князів – Всеволода Ольговича, Святослава Ольговича та Святослава Всеволодича, котрі до нього дослідники називали літописами, або кваліфікували як сімейні літописці (зокрема М. Д. Присьолков, Д. С. Лихачов).

На основі текстологічних методів виникли і набули розвитку й поширення спеціальні методи дослідження літописів такі, як *герменевтика та генетична критика*, що активно використовується на сьогодні І. М. Данилевський [20; 21]. Герменевтика полягає в пошуках прихованих смислів літописних текстів, у їх тлумаченні, з'ясуванні задуму автора, віднайденні змістовних паралелей та джерел таких смислів, а також виділенні концептів – цілей і завдань, котрі ставив перед собою автор [21, с. 17–22].

Наступною важливою методологією є *лінгво-текстологія* О. О. Гіппіуса [15; 17]. Ці методи стоять на межі між філологією та джерелознавством. О. О. Гіппіус пропонує метод стратифікації літописних статей ПВЛ задля з'ясування залежності однієї від іншої та характеру редакторських правок літописного тексту, що вказує на різночасові напластування в тексті ПВЛ [19, с. 3; 17, с. 9]. Дослідник з'ясував авторство і процес створення, складання тексту Новгородського Першого літопису, розподіливши його на основі зміни стилів літописців за авторами [16].

До лінгвістичних методів можна віднести й *формулярний аналіз*, який утілений у дослідженнях зокрема Т. В. Гімона. Він зводиться до студіювання усталених стійких літописних формул, виділення аналогій у формулярі літописних звісток і набору прихованих цитат із текстів, що буде вказувати на смаки та вподобання того чи іншого літописця [10]. Спираючись на цей метод, В. Ю. Франчук дослідила князівські дипломатичні акти – грамоти у складі Київського літопису [40, с. 109–154].

Доповнення до текстологічних методів на сьогодні вносить *аналіз лексики літописів*, що застосовується переважно для з'ясування авторства та авторської манери (В. Ю. Франчук [40; 41]), особливостей авторського стилю літописців, виділення ознак, за допомогою яких можна з'ясувати місце написання певної літописної редакції, окреслення стилістичних і мовних особливостей, виокремлення стійких літературних формул, частотність використання слів, що зводиться до підрахунків питомої ваги слів у певному семантичному та символічному значенні на одиницю літописного тексту. Це дозволяє виділяти характерні риси використання слів, їхнього семантичного значення, виокремлювати літописну манеру та стиль авторів і редакторів літописів, бачити текстологічні «шви» та редакторські втручання у текст. В. Ю. Франчук розмежувала текст Київського літопису на той, що належав ігумену Мойсею як упоряднику і редактору, Полікарпу як літописцю Ольговичів та Петру Бориславичу як київському літописцеві Мономашичів, завдяки виділенню характерних особливостей вживання слів, загальному тону розповіді, а також граматичних форм слів [40, с. 28–31, 44–51, 62–74; 41].

Хронологічний аналіз літописів є необхідною складовою дослідження літописних списків і редакцій [42; 43; 22; 23]. До нього є дотичними *аналіз закономірностей використання літописцем денних дат* [12; 31; 32]. Хронологічний аналіз полягає в тому, що текст ПВЛ «розшаровується» на декілька хронологічних пластів із певними стилями літочислення (адже березневий, вересневий та ультраберезневий стилі літочислення, як доведено, використовувалися паралельно). Важливими для науки є виділені С. В. Цибом хронологічні показники, що вказують на «збої», переходи у літочисленнях, завдяки чому слід перевіряти хронологічну сітку літописів на достовірність. Такі хронологічні «збої» можуть показувати зміну літописців, а також джерел, якими вони користувалися. В тексті Київського літопису на основі чотирьох змін літочислення виділяються 5 відрізків, що відображають зміну літописців чи джерел укладача Київського літопису [30, с. 6–8]. Н. П. Іванова зосередила свою увагу на датуванні подій у літописах за допомогою свят, що відображає ідеологічні вподобання літописців, літописну традицію, а також показує його індивідуальну манеру [22; 23].

Логічний аналіз літописів часто-густо поєднується з міждисциплінарним застосуванням *математичних (кількісних) методів*, одним з яких є *контент-аналіз*. Контент-аналіз – це метод кількісно-якісного аналізу змісту джерела з метою виділення і вимірювання різноманітних тенденцій, що відображені в ньому. Він полягає у підрахунку частоти та обсягу згадування певних змістових одиниць [36, с. 155]. Однією зі складових цього методу під час дослідження літописів є з'ясування частотності та закономірностей цих згадувань певних термінів на певну одиницю тексту (літописні статті, літописні фрагменти та фіксовані відрізки) [1, с. 8–10]. Тобто, за допомогою контент-аналізу

можна виділити концептуальний зміст повідомлень на основі підрахунків понять, що маркують його зміст [24, с. 94].

Математичні методи застосовуються і для з'ясування причин замовчувань літописцем певних подій [25, с. 83–94], під час аналізу частотності згадування імен, соціальних позицій, точних дат, топографічних деталей [11; 12; 13; 5, с. 41–103], закономірності відображення літописцем місцевих подій, церковного будівництва, процесу поповнення літопису інформацією [7; 8; 9]. Однією із головних складових цих методів є аналіз залежності цих згадувань від контексту та уподобань літописця, аналіз інтересів давньоруських книжників на основі підрахунків деталей, що є ознакою наявності у літописі фрагментів місцевого походження [44; 46].

Існує досвід застосування порівняльного контент-аналізу, зокрема і чернігівських літописних фрагментів літописів, а також з'ясування співвідношення інформативності київських, чернігівських, суздальських та переяславських повідомлень в Іп., Лавр., Новгородському Першому літописі та Московському літописному зводі кінця XV ст. на різних часових відрізках, окреслених використанням точних дат, було виділено додаткові ознаки чернігівських літописних фрагментів, що сприяє точнішій реконструкції чернігівського літописання [44; 45; 46].

Отже, при дослідженні, зокрема місцевого літописання давньоруського часу, важливим є порівняльно-текстологічний, структурний методи, аналіз характерної лексики та хронологічний аналіз, а також внутрішня критика літописів та міждисциплінарне застосування математичних методів. Методика контент-аналізу допомагає виділяти деталізовану місцеву інформацію. Тому наразі назріла необхідність створення відповідної бази даних у вигляді таблиць, діаграм і матриць, які б відображали результати кількісного аналізу/контент-аналізу літописів як синхронних, так і більш пізніх, для окреслення особливостей слідів місцевих літописних фрагментів (традицій), для порівняння деталізації місцевої інформації із загальноруською, для ширшого їх використання і віднайдення латентної інформації, що допоможе атрибутувати літописні тексти і виявити їх джерела і протографи, а також текстологічні «шви».

Джерела та література:

1. Бородкин Л. И. Контент-анализ и проблемы изучения исторических источников / Л. И. Бородкин // Математика в изучении средневековых повествовательных источников / Сб. ст. / [Ред. кол.: Б. М. Клосс]. – М.: Наука, 1986. – С. 8–30.
2. Вілкул Т. Л. Літопис Святослава Ольговича / Т. Л. Вілкул // До джерел / Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Л., 2004. – Т. 2. – С. 63–74.
3. Вілкул Т. Л. О происхождении общего текста Ипатьевской и Лаврентьевской летописи за XII в. (предварительные заметки) / Т. Л. Вілкул // *Palaeoslavica*. – 2005. – XIII. – Р. 21–80.
4. Вілкул Т. Л. «Сторона»/«страна»: словоупотребление и географические представления летописцев XI–XIII вв. / Т. Л. Вілкул // Древнейшие государства Восточной Европы. 2006. – М., 2010. – С. 115–135.
5. Вілкул Т. Л. «Людие» и князь в реконструкциях летописцев XI–XIII вв. / Т. Л. Вілкул. – К., 2007. – 387 с.
6. Вовина-Лебедева В. Г. К вопросу о методах исследования нарративных текстов / В. Г. Вовина-Лебедева // Отечественная история. – 2002. – № 4. – С. 124–135.
7. Гимон Т. В. Отражение в новгородском летописании XII–XIII вв. неновгородских событий / Т. В. Гимон // Восточная Европа в древности и средневековье: Контакты, зоны контактов и контактные зоны: XI Чтения Памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашута. Материалы конференции, 14–16 апреля, 1999 г., Москва. – М., 1999. – С. 139–144.
8. Гимон Т. В. Закономерности освещения новгородскими летописцами XII–XIII вв. фактов церковного строительства / Т. В. Гимон // Древнейшие государства Восточной Европы. 2000: Проблемы источниковедения. – М., 2003. – С. 326–345.
9. Гимон Т. В. Новгородское летописание XII–XIII вв.: Проблема отбора событий для фиксации / Т. В. Гимон // Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе для начала нового времени. – М., 2003. – С. 334–348.
10. Гимон Т. В. Опыт формулярного анализа летописных известий о церковном строительстве (Новгород XII – начало XIII вв.) / Т. В. Гимон // *Ad fontem: У источника: Сборник статей в честь С. М. Каштанова*. – М., 2005. – С. 187–204.
11. Гимон Т. В. В каком случае имена новгородцев попадали на страницы летописей / Т. В. Гимон // Древнейшие государства Восточной Европы. 2004. – М., 2006. – С. 291–333.

12. Гимон Т. В. Точные датировки в раннесредневековых анналах (Англия, Ирландия, Русь) / Т. В. Гимон, З. Ю. Метлицкая // *Формы и способы презентации времени в истории.* – М., 2009. – С. 235–256.
13. Гимон Т. В. Упоминание неновгородских топонимов в описании путей в новгородском летописании XII–XIII вв. / Т. В. Гимон // *Древнейшие государства Восточной Европы.* 2009. – М., 2010. – С. 412–434.
14. Гимон Т. В. *Историописание раннесредневековой Англии и Древней Руси: Сравнительное исследование* / Т. В. Гимон. – М.: Руський Фонд Содействия Образованию и Науке, 2012. – 696 с.
15. Гиппиус А. А. *Лингво-текстологическое исследование Синодального списка Новгородской первой летописи: автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата филологических наук: спец. 10.02.01 «Русский язык»* / А. А. Гиппиус. – М., 1996. – 27 с.
16. Гиппиус А. А. К истории сложения текста Новгородской Первой летописи / А. А. Гиппиус // *Новгородский исторический сборник.* – СПб., 1997. – № 6 (16). – С. 3–72.
17. Гиппиус А. А. *История и структура оригинального древнерусского текста XI – XIV вв.: комплексный анализ и реконструкция: автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филологических наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание»* / А. А. Гиппиус. – М., 2006. – 44 с.
18. Гиппиус А. А. К проблеме редакции «Повести временных лет». I / А. А. Гиппиус // *Славяноведение.* – 2007. – № 5. – С. 20–44.
19. Гиппиус А. А. К проблеме редакции «Повести временных лет». II / А. А. Гиппиус // *Славяноведение.* – 2008. – № 2. – С. 3–24.
20. Данилевский И. Н. Библия и «ПВЛ» / И. Н. Данилевский // *Отечественная история.* – 1993. – № 1. – С. 78–93.
21. Данилевский И. Н. «Повесть временных лет»: Герменевтические основы источниковедения летописных текстов / И. Н. Данилевский. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 370 с.
22. Иванова Н. П. Анализ месяцесловных датировок исторических событий (по материалам Новгородской Первой летописи) / Н. П. Иванова // *Palaeoslavica.* – Cambridge (Mass.), 2009. – Vol. XVII. – No. 2. – P. 1–45.
23. Иванова Н. П. Русские праздники как датирующие элементы в летописях (по материалам новгородских летописей) / Н. П. Иванова // *Вестник Томского государственного университета.* – 2011. – № 347. – С. 69–74.
24. Ивков Д. С. Количественные методы в исследовании русских летописей и задача создания соответствующей базы данных / Д. Э. Ивков // *Вестник Санкт-Петербургского университета.* – Серия 2. – 2009. – Вып. 2. – С. 92–97.
25. Квирквелия О. Р. Методика анализа системы умолчаний Новгородской Первой летописи / О. Р. Квирквелия // *Математика в изучении средневековых повествовательных источников.* – М.: Наука, 1986. – С. 83–97.
26. Котляр М. Ф. Галицько-Волинський ізвод у колі давньоруських літописів / М. Ф. Котляр // *Київська старовина.* – 1999. – № 1. – С. 13–20.
27. Котляр М. Ф. Імовірна спадковість структури і форми Галицько-Волинського літопису (спостереження історика) / М. Ф. Котляр // *Український історичний журнал.* – 2007. – № 3. – С. 173–186.
28. Котляр М. Ф. Структура і джерела Київського літопису XII ст. / М. Ф. Котляр // *Український історичний журнал.* – 2007. – № 5. – С. 4–17.
29. Котляр М. Ф. Київський літопис XII ст. Історичне дослідження / М. Ф. Котляр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 316 с.
30. Котышев Д. М. Заметки об источниках по истории южнорусского летописания XII в. (Ипатьевская летопись) / Д. М. Котышев // *Проблемы истории, филологии, культуры.* – 2007. – № 18. – С. 3–10.
31. Лаушкин А. В. Точные датировки в древнерусском летописании XI – XIII вв.: закономерности появления / А. В. Лаушкин // *Восточная Европа в древности и средневековье. XVI Чтения Памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашуто. Материалы конференции.* – 14 – 16 апреля 2004 г., Москва. – М., 2004. – С. 101–104.
32. Лаушкин А. В. Ещё раз о точных датировках в ПВЛ / А. В. Лаушкин // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики.* – 2008. – № 3. – С. 32–33.

33. Лихачев Д. С. Текстология (на материалах русской литературы X–XVII вв.) / [под ред. Д. С. Лихачева, А. А. Алексеева, А. Г. Боброва]. – 3-е изд., перераб. и допол. – СПб.: Алетейя, 2001. – 759 с.
34. Никитин А. Л. Текстология русских летописей XI – начала XIV вв. – М.: Минувшее, 2007. – Вып. 2. Южно-русское и Владимирское летописание XII в. – 488 с.
35. Никитин А. Л. Текстология русских летописей XI – начала XIV вв. – М.: Минувшее, 2011. – Вып. 3. Летописание Владимиро-Суздальской Руси XIII в. – 360 с.
36. Приборович А. А. Контент-анализ – форма исторического исследования / А. А. Приборович // Роль личности в истории: реальность и проблемы изучения: науч. сб. (по материалам 1-й Международной научно-практической конференции) / редкол В. Н. Сидорцов (отв. ред.) [и др.]. – Минск: БГУ, 2011. – С. 153–159.
37. Прохоров Г. М. Материалы постатейного анализа общерусских летописных сводов / Г. М. Прохоров // ТОДРЛ. – СПб.: Дмитрий Буланин, 1999. – Т. 51. – С. 137–205.
38. Толочко П. П. Літописи Київської Русі / П. П. Толочко. – К.: Киевская Академия евробизнеса, 1994. – 88 с.
39. Толочко П. П. Русские летописи и летописцы X – XIII вв. / П. П. Толочко. – СПб.: Алетейя, 2003. – 296 с.
40. Франчук В. Ю. Киевская летопись: состав, источники в лингвистическом освещении / В. Ю. Франчук. – К.: Наукова думка, 1986. – 183 с.
41. Франчук В. Ю. Тексты игумена Поликарпа в Киевской летописи XII в. / В. Ю. Франчук // Восточная Европа в древности и средневековье. XV Чтения Памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашуто. Материалы конференции, 15–17 апреля 2003 г., Москва. – М., 2003. – С. 259–264.
42. Цыб С. В. Древнерусское времяисчисление в «Повести временных лет» / С. В. Цыб. – СПб., 2011. – 320 с.
43. Цыб С. В. О хронологических показаниях Киевской летописи / Сергей Цыб // Ruthenica. – 2011. – Т. X. – С. 147–157.
44. Чугаєва І. Частотність згадування чернігівських топонімів на відрізьку 1146–1167 рр. у Київському літописі XII ст. / Ірина Чугаєва // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи. Матеріали X Міжнародної студентської наукової археологічної конференції. – Чернігів, 2011. – С. 219–224.
45. Чугаєва І. К. Датовані чернігівські звістки Київського літопису XII ст. як маркер чернігівських літописних фрагментів / Ірина Чугаєва // Київська старовина. – 2012. – № 5–6. – С. 5–18.
46. Чугаєва І. К. Частотність згадування літописних міст Чернігово-Сіверської землі під 6682–6702 рр. як ознака літописання Святослава Всеволодича / І. К. Чугаєва // Слов'яни і Русь: археологія та історія / Збірник праць на пошану дійсного члена НАН України П.П. Толочка з нагоди його 75-річчя. – К.: «Стародавній Світ», 2013. – С. 335–342.
47. Ostrowski D. Principles of editing the Povest' vremennykh let / Donald Ostrowski // Palaeoslavica. – Cambridge (Mass.), 1999. – Vol. 7. – P. 5–25.

Ірина Чугаєва

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ПАМЯТНИКОВ ДРЕВНЕРУССКОГО ЛЕТОПИСАНИЯ

В статье проанализированы современные методики исследования памятников летописания. Автор делает вывод о необходимости увеличения использования количественных и междисциплинарных методов исследования древнерусских летописей, в частности контент-анализа, для выделения местных летописных традиций, а также для определения источников и происхождения протографов летописей.

Ключевые слова: летописание, текстология, хронологический анализ, количественные методы, контент-анализ, междисциплинарный подход.

Iryna Chugaieva

MODERN METHODS OF THE MONUMENTS OF OLD RUS CHRONICLES' STUDYING

Modern methods of the chronical monuments' studying were analysed in the article. The author have made a conclusion about necessity to increase using of quantitative and interdisciplinary methods of Old Rus

chronicles' studying, especially content analysis, in order to mark regional chronical traditions and also to detach sources and origin of chronical protographs.

Keywords: *chronicle writing, textology, chronological analyses, quantitative methods, content analysis, interdisciplinary approach.*

УДК: 322:2-337:94 (430)"1471/1539"

Володимир Дятлов

ЦЕРКОВНА ПОЛІТИКА ГЕРЦОГА ГЕОРГА САКСОНСЬКОГО (1471–1539). РЕФОРМА ПРОТИ РЕФОРМАЦІЇ

В останні десятиріччя постать герцога Георга Саксонського і його церковна політика викликають посилену увагу дослідників. У світлі модерних досліджень герцог виступає як реформатор і компромісний, а не реакційний діяч і політик. Така зміна оцінок потребує уточнень і вирішення проблеми характеру і змісту його церковної Реформи. У статті здійснюється спроба дати відповідь на питання про те, яким чином у церковній політиці герцога поєднувались прагнення до Реформи і боротьба проти Реформації. Автор стверджує, що ідея церковної Реформи, ідеологом і поборником якої був герцог Георг, і Реформація були несумісними. Перша була спрямована на зміцнення папської церкви, а друга – на її ліквідацію і побудову нової релігійної організації на принципово іншій доктрині.

Ключові слова: *Німеччина, церква, Реформа, Реформація, герцог Георг Саксонський.*

Великим революціям часто передують спроби масштабних реформ. В історичній ретроспективі вони виглядають як альтернатива і можливість уникнути революційної кризи. Реформатори стають героями головним чином тоді, коли суспільство випробувало на собі усі можливі наслідки революційних зламів. Нові покоління починають говорити про їхню велич, далекоглядність, державницький розум, здатність передбачати майбутні трагедії. Правда, більшості з тих, кому були адресовані подібні панегірики, не судилося їх чути.

Можна назвати плеяду реформаторів, які своїми проектами реформ і спробами їх реалізувати намагались врятувати суспільство від революційних криз. Реформація не є виключенням – розлогі проекти реформ були сформульовані в анонімних памфлетах «Реформація імператора Зігмунда» і «Реформація імператора Фрідріха III», свої ідеї реформи церкви пропонували окремі церковні діячі та гуманісти. Достойне місце в цій когорті реформаторів посідає постать герцога Георга Саксонського. Натомість в історію йому судилося увійти як ярому ворогу Реформації. Така суперечливість його особистості ставить питання, яким чином в ньому поєднувались реформаторство і боротьба проти Реформації?

Вивчення поглядів і діяльності герцога Георга в історичній літературі не позбавлено парадоксів. У 1905 і 1917 роках було видано (у 1985 перевидано) перший і другий том документів і матеріалів з історії його церковної політики [1; 2]. Однак, за наявності таких фундаментальних і археографічно опрацьованих видань дослідники дивним чином оминали постать герцога Георга. Виключення становили праці з окремих аспектів його світогляду і політики. Таке прохолодне ставлення дослідників можна пояснити загальним підходом до Реформації як до прогресивного руху, в світлі якого ідеологи і діячі католицького табору, до якого належав герцог, виглядали як консерватори і реакціонери. Не випадково, постать курфюрста Саксонського Фрідріха Мудрого, відомого своїм покровительством Лютера, «zasлужила» на декілька монографій і на численні статті, в той час як доробок істориків про особистість герцога Георга виглядав досить скромним.

Історіографічна традиція докорінним чином почала змінюватися в останні десятиріччя – видання багатотомних документів і творів представників католицького табору епохи Реформації доповнюються ґрунтовними дослідженнями даної тематики. Підготовлено до друку третій том документів з історії церковної політики герцога. Вдалою спробою утвердити нові підходи до постаті герцога стала монографія К. Фолькмара. Історик визначає багатогранність його особистості, а його політику характеризує не як консервативну, а як реформаторську, що передбачала проведення масштабної церковної Реформи [8]. У світлі модерних досліджень герцог виступає як компромісний, а не реакційний діяч і політик, який намагався уникнути соціально-політичних і релігійних